

POVODI

PROF. DR. TOMISLAV IŠEK
(u povodu 75 godina života)

Husnija Kamberović
Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Nema nijednog historičara koji je toliko dugo radio u Institutu za istoriju koliko je radio Tomislav Išek. Naime, on je čitav svoj radni vijek (od 1961. do 2004) proveo u Institutu, proučavajući historiju Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću. Rođen 1937. u Kastavu kod Rijeke (Republika Hrvatska), školovanje je najvećim dijelom završio u Sarajevu, gdje je završio gimnaziju (1956), diplomirao historiju (1960), te 1976. doktorirao s tezom *Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u Bosni i Hercegovini do zavođenja diktature* na Filozofskom fakultetu. Naučno se usavršavao na Filozofskom fakultetu u Beogradu (gdje je 1967. magistrirao), te u Parizu, gdje je 1970. i 1971. boravio kao stipendista francuske vlade. Nakon studija radio je u Institutu za istoriju u Sarajevu (od 1989. naučni je savjetnik, a 1997-1998. bio je v. d. direktora Instituta). Od 1996. bio je redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Tuzli. Bio je član komisija za odbranu magistarskih radnji i doktorskih disertacija na univerzitetima u Sarajevu, Tuzli i Sorboni.

Dva su područja njegovog naučnog interesa posebno značajna: uloga hrvatskih građanskih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini 20. stoljeća, te kulturna historija bosanskohercegovačkih Hrvata u 20. stoljeću. Njegova najvažnija djela su dvije knjige posvećene historiji *Hrvatske seljačke stranke* u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata. Te knjige mogu se smatrati djelima od trajne vrijednosti. Od svih građanskih političkih stranaka koje su djelovale na području Bosne i Hercegovine, jedino je *Hrvatska seljačka stranka* cjelovito obrađena zahvaljujući tim knjigama Tomislava Iška. Te knjige su postale obavezna literatura na mnogim univerzitetima gdje se predaje historija Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću. Osim toga, Tomislav Išek je pokazao kako se historija pojedinih građanskih stranaka može promatrati ne izolirano od širih društvenih i političkih kretanja nego kao sastavni dio

širih društvenih procesa. Na tragu historiografske škole "analista", s kojom se upoznao još za vrijeme specijalizacije u Francuskoj 1970-1971. na predavanjima profesora A. Mišlea, Tomislav Išek je u svojim radovima ponudio model za naučno istraživanje historije i ostalih političkih stranaka, čime je stekao veliku afirmaciju u naučnim krugovima.

Prva značajnija Išekova monografija bila je njegova doktorska disertacija objavljena u Sarajevu 1981. pod naslovom *Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u Bosni i Hercegovini do zavođenja diktature*. Ovakav rad i o ovoj temi ne postoji u jugoslavenskoj historiografiji, pa je teza Tomislava Iška prilog izučavanju Hrvatske seljačke stranke u cjelini, kao najveće stranke hrvatskog naroda u periodu između dva rata. No, ona je i prilog upoznavanju prilika u Bosni i Hercegovini u određenom periodu, naročito za hrvatsko stanovništvo, s obzirom na nacionalnu i političku ulogu koju je ova, najvećim dijelom, opoziciona partija igrala. Ustvari, ovdje se radi o hrvatskoj komponenti u okviru novije bosanskohercegovačke povijesti.

Monografija dr. Tomislava Iška, rađena na osnovu višegodišnjih istraživanja i veoma obimne izvorne građe, najopsežnije je i najcjelovitije njegovo publikovano djelo koje se odlikuje bogatstvom prezentiranih historijskih činjenica i podataka. Imajući u vidu to da se nijedan historičar prije njega nije isključivo bavio historiografskom obradom djelatnosti HSS-a u Bosni i Hercegovini od 1918. godine pa nadalje, ovo djelo dr. Tomislava Iška može se smatrati pionirskim poduhvatom. U općim naporima da se kompleksno naučno istraže društveno-ekonomske i političke prilike u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata, posebno djelatnost građanskih političkih stranaka, Išekom monografijom u historiografiji Bosne i Hercegovine popunjena je velika praznina.

Druga njegova monografija (*Hrvatska seljačka stranka u Bosni i Hercegovini 1929.- 1941.* Sarajevo, 1991., 311 str.) nastavak je istraživanja o djelatnosti HSS-a u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata. Ukazavši na specifičnosti društveno-političkih i ekonomskih uvjeta u kojima je HSS djelovala u razdoblju od 1929. do 1941. godine i na teškoće istraživanja, autor se osvrnuo na najznačajnije radove u kojima je obrađena djelatnost jedne od najutjecajnijih političkih stranaka u periodu od 1918. do 1941. godine u Jugoslaviji. Pri tome je upozoreno na činjenicu da je i u radovima najpoznatijih autora bosanskohercegovačka komponenta ove problematike skoro potpuno zapostavljena.

Arhivska građa, periodika, literatura i druga dokumentacija na kojoj se rad zasniva veoma je bogata i raznovrsna. Korišteni su svi poznati i relevantni arhivski fondovi u sarajevskim, beogradskim i zagrebačkim arhivima, kao i arhivska građa iz nekih regionalnih arhiva (Banja Luka, Tuzla). Iz napomena se može vidjeti da je korištena bogata periodika (oko 30 listova i časopisa) i literatura (konsultovani su ra-

dovi oko 40 autora). Primjetno je da dominira arhivska građa iz Arhiva BiH – Sarajevo (fondovi: VŽSO, KBUDB), što je i razumljivo ako se ima u vidu da je u centru pažnje teritorija i stanovništvo Bosne i Hercegovine i da su spomenuti arhivski fondovi sačuvani.

Problem odnosa opće – pojedinačno (posebno), koji je bio stalno prisutan, autor je uspješno riješio. Odnos HSS-a prema Bosni i Hercegovini, njenoj teritoriji i stanovništvu, posebno hrvatskom, Bosna i Hercegovina kao objekt stalnog pogadanja HSS-a sa srbijanskim građanskim političkom strankama, vladom i dvorom, organizacije Hrvatskog nacionalnog pokreta, njihova raznovrsna djelatnost, aktivnost lidera HSS-a u Bosni i Hercegovini (J. Šutej, B. Smoljan i drugi) pitanja su koja u knjizi zauzimaju najviše prostora.

Tek se sada, zahvaljujući ovoj knjizi, može konstatovati da je bosanskohercegovačka komponenta u politici HSS-a u potpunosti obrađena. Ovom monografijom dr. Iška u cijelosti je obrađena hrvatska politička komponenta u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1941. godine. Pri svakom pokušaju prikazivanja prošlosti Bosne i Hercegovine u navedenom vremenskom razdoblju ovaj zapaženi naučni doprinos dr. Tomislava Iška je nezaobilazan.

Treća Iškova monografija objavljena je 2002. pod naslovom *Mjesto i uloga HKD Napredak u kulturnom životu Hrvata Bosne i Hercegovine (1902.-1918.)*. Išek se odlučio da period djelovanja “Napretka” u doba austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini obradi kao zasebnu i zaokruženu cjelinu, uvjetno rečeno, prvi dio u višedecenijskoj povijesti društva “Napredak”. Ovo stanovište autora ima svoje opravdanje imajući u vidu da su se aktivnosti “Napretka” odvijale u nekoliko različitih državnih i društveno-političkih sistema, što nije bilo bez utjecaja na funkcioniranje društva, njegovog razvoja i mogućnosti realizacije planiranih ciljeva.

Vrijednost ove Iškove monografije je, prije svega, u tome što je zasnovana na primarnim arhivskim izvorima i podacima, te na kritički provjerenj literaturi. Dr. Išek obavio je obiman istraživački posao, koji je tim značajniji kad se ima u vidu da mu dosadašnja literatura očigledno nije mogla biti od veće koristi. Posebnu vrijednost ove knjige sačinjavaju brojne tabele, koje je autor pravio oslanjajući se na podatke iz izvora koji su mu bili dostupni (o brojnom stanju “Napretkova” članstva, podružnica i povjerenstava po mjestima i godinama, članstva prema kategorijama, Središnjeg odbora: članovi i njihov socijalni status, broju izdatih stipendija i potpora đacima, studentima i naučnicima – šegrtima itd.).

Autor je, nema sumnje, uspio ovim radom pružiti potpun pregled i izvršiti preciznu i temeljitu rekonstrukciju ovog društva te ući u sve pore njegove aktivnosti, od osnovne funkcije ovog društva – stvaranja moderne hrvatske inteligencije i drugog stručnog (privrednog) kadra iz redova hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini.

ni, do perifernih oblika njegovog djelovanja, ukoliko se, naime, o perifernim oblicima može uopće govoriti.

Posmatrano u cjelini, ova knjiga dr. Tomislava Iška daje dokumentovan i racionalan odgovor na pitanje koje je implicirano naslovom ove studije. Ona ima izrazita svojstva samostalnog naučnog rada i predstavlja koristan novi prilog našoj historiografiji, koji osvjetljava jedno neistraženo područje nedavne prošlosti hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Osobita vrijednost ove knjige je znalački ukomponirano sudjelovanje visokih dostojanstvenika iz redova Katoličke crkve, zatim svjetovne inteligencije, kao i nobelovaca koji su bili *Napretkovi* stipendisti, a svi oni su svojim autoritetom, znanjem, utjecajem, donatorstvom potpomogli ukupnu "Napretkovu" djelatnost.

O nekim povijesnim događanjima putem historiografske i publicističke literature i stručna i čitalačka javnost ima izgrađene stereotipe; međutim, ova knjiga ih razotkriva i daje nam jedan novi pogled na njih.

Ovom studijom dr. Iška zaokružuju se naponi bosanskohercegovačkih historičara (poput Ibrahima Kemure i Bože Madžara) da istraže, obrade i stručno prikažu zainteresiranim i široj čitalačkoj javnosti do naših dana nezasluženo zanemarivan segment naše kulturne historije.

Pojava ovog djela dr. Iška imala je dvostruki značaj. S jedne strane, ono predstavlja prvi pokušaj da se znanstveno i cjelovito istraži i prikaže prvi ('zlatni') period djelovanja Hrvatskog kulturnog društva 'Napredak', tj. segment kulturne historije Hrvata Bosne i Hercegovine, od osnutka do 1918, a s druge strane, s djelima navedenih autora, predstavlja doprinos sveukupnoj kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine.

Karakteristika naučnoga rada i pisanja dr. Tomislava Iška je i u njegovoj velikoj sklonosti prema pisanju kritičkih osvrti i prikaza o monografijama iz oblasti historiografije, naučnim skupovima i historiografskim časopisima. U većini objavljenih osvrti i prikaza (naprimjer, A. Humo, *Moja generacija*, Sarajevo, 1984, *Prilozi br. 21*, Sarajevo, 1985, Ivan Cvitković, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, Sarajevo, 1986, *Prilozi br. 22*, Sarajevo 1986. itd.) uloženi su istraživački naponi. Išek je, ustvari, uspio izgraditi poseban, svoj stil u pisanju osvrti i prikaza, koji se nikada nije svodio na prosto informiranje čitalaca. Njegovi osvrti i prikazi redovno su sadržavali određen kritički odnos.

Radovi Tomislava Iška afirmativno su ocjenjivani u domaćoj i inozemnoj naučnoj javnosti, a argument za to je i podatak da su njegovi radovi citirani u više od 150 radova inozemnih i domaćih naučnika. O stepenu njegove afirmacije u inozemstvu govori i činjenica da je bio član komisije za odbranu doktorske disertacije kandidata Philippe Geleza pod naslovom *Safvet-beg Bašagić (1870-1934): aux racines intellectuelles de la pensee nationale chezles musulmans de Bosnie-Hercegovine*,

odbranjene 22. juna 2006. na Univerzitetu Sorbona (Francuska). Na prijedlog profesora Andréa Guilloua i akademika Razvana Teodorescu, predsjednika i sekretara *L'Association internationale d'étude du Sud-Est Européen* (AIESEE), koja okuplja historičare i naučnike iz jugoistočne Evrope, oformio je Nacionalni komitet za Bosnu i Hercegovinu čiji je predsjednik. Na taj način Tomislav Išek utječe i na organizaciono i programsko usmjerenje u našoj nauci, unoseći inozemna iskustva u našu historiografiju. Obavljajući ranije dužnosti v. d. direktora Instituta (1997-1998), te predsjednika Društva historičara Bosne i Hercegovine (1985), dao je značaj doprinos organizacionom usmjeravanju naše nauke.

Tomislav Išek je saradivao u brojnim časopisima te držao referate na brojnim skupovima u zemlji i inozemstvu. Izdvajamo njegovo učešće 1-3. marta 2002. na Konferenciji u Parizu "Processus historique et developement de la communication au service de la paix: Le cas du Sud Est Européen des origins à nos jours", zatim učešće na IX kongresu *L'Association internationale d'études du Sud-Est Europeen* (Tirana, 30. VIII – 4. IX 2004), gdje je podnio saopćenje "Hrvatsko pitanje u BiH u posljednjih 100 godina", sudjelovanje na Skupu "Dayton dieci anni dopo. Guerra e pace nella ex Jugoslavia. Università degli studi di Roma Tre. Facoltà di scienze Politiche. Centro Altiero Spirelli. Rappresentanza in Italia della Commissione Europea" (Rim, 21–23. XI 2005), gdje je podnio referat pod naslovom "La Guerra in Bosnia-Erzegovina" i učešće na Međunarodnom kolokviju "Historijska realnost i ideologija politike. Projekti suradnje između balkanskih naroda" (Atena, 19–22. oktobra 2007) u organizaciji *L'Association Internationale d'études du Sud-Est Européen* s temom: "BiH između endogenih i egzogenih procesa nacionalne identifikacije". Radovi s ovih konferencija objavljuvani su na francuskom i talijanskom jeziku.

Iako nije član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (!), Tomislav Išek je član Odbora za historijske nauke ANUBiH, a primjetna je i njegova aktivnost u radu Hrvatskog društva za znanost i umjetnost, čiji je redovni član od 1993. godine.

Za svoj dosadašnji doprinos razvoju nauke dobio je Republičku nagradu za nauku "Veselin Masleša" (1985), a Ukazom predsjednika SFRJ odlikovan je i Ordenom rada sa srebrnim vijencem (1979. godine).

Tomislav Išek je učestvovao na brojnim naučnim skupovima u zemlji i inozemstvu. Od skupova na kojima je učestvovao izdvajamo:

- Neum 1994. – "Hrvati BiH – Stanje i perspektive"
- Prag – 1995. godine
- Berlin – 1998. godine
- Budimpešta – 1999/2004. godine

- Rim – 2000. godine
- Ljubljana – 2001. godine
- Pariz – 2002. godine – La conference “Processus historique et development de la communication au service de la paix: Le cas du Sud Est Européen des origins à nos jours” – UNESCO, Paris, 1-3 mars 2002.
- Linz – 1998. i 2002. godine
- Jalta (Ukrajina) – (2 – 4. X 2003) Simpozij Vijeća Evrope – “1945” – Evropska dimenzija učenja povijesti” – Tema: “Jugoslavija i Jaltska konferencija”
- Mostar - Seminar historičara (25 – 26. X 2003): “*Historiografija u BiH 1990.-2003.*”
- Beograd – (26 – 28. XI 2003) – Okrugli sto: “Antifašizam i savremenost” – Saopćenje: “Tekovine NOR-a (1941.-1945.) između tumačenja završenog procesa i trajnog povijesnog iskustva”
- Brisel (16. III – 21. III 2004) – “Historija i sjećanje – izučavanje prevencije zločina protiv čovječnosti”
- Budimpešta (15. IV – 19. IV 2004) – “Svjedočenje protiv zločina”, Tema: “Kako u BiH odrediti ‘DAN SJEĆANJA?’”
- Tirana (30. VIII – 4. IX 2004) – IX Kongres AISEE (L’Association internationale d’études du Sud-Est Europeen), Saopćenje: “Hrvatsko pitanje u BiH u posljednjih 100 godina”
- Neum (10 – 12. IX 2004) – *Treći dijalog historičara Bosne i Hercegovine: Modernizacija društva u Bosni i Hercegovini*, Saopćenje: “Kultura i znanost u BiH između suštine i politizacije (1992.-2002.)”
- Dubrovnik (16 – 18. IX 2004) – Naučni skup pod nazivom *Historijski mitovi u zemljama nasljednicama Jugoslavije*, Saopćenje: “Bošnjaci – Muslimani između međudržavnih ideologija, sa posebnim osvrtom na period 1918-1941.”
- Sarajevo, “60 godina od završetka Drugog svjetskog rata – kako se sjećati 1945. godine” Institut za istoriju – Sarajevo, Saopćenje: “Slučaj Pašage Mandžića – paradigma težine traganja za povijesnom istinom”
- Tuzla (17. VI 2005) – “Bosna i Hercegovina u XIX stoljeću”. Univerzitet u Tuzli – Filozofski fakultet (Odsjek za historiju) – Društvo historičara Tuzla – Pedagoški zavod Tuzla, Saopćenje: “Bosna i Hercegovina između bosanstva i antibosanstva”

- Neum (27 – 28. X 2005) – “Ustavno pravni položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini - jezik, obrazovanje, kultura, mediji” – Sveučilište u Mostaru – Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost, Saopćenje: “Kako se nekad radilo, kako bi se moglo (i trebalo) raditi danas”
- Rim (21 – 23. XI 2005) – *Dayton dieci anni dopo. Guerra e pace nella ex Jugoslavia*. Università degli studi di Roma Tre. Facoltà di scienze Politiche. Centro Altiero Spirelli. Rappresentanza in Italia della Commissione Europea, Referat pod naslovom: *La Guerra in Bosnia-Erzegovina*
- Tuzla (9 – 10. XII 2005) – “Stotinu godina HKD ‘Napredak’ u Tuzli”. – Podružnica HKD ‘Napredak’ Tuzla, Saopćenje: “Konviktorska djelatnost HKD ‘Napredak’ u Tuzli”
- Sarajevo (16. XII 2005) Znanstveni skup “Glavni problemi historije Bosne i Hercegovine”, Institut za istoriju u Sarajevu, Saopćenje: “Istraživački prioriteti u bosanskohercegovačkoj historiografiji o razdoblju između dva svjetska rata”
- Regionalni skup “Tito i BiH”, član i potpredsjednik tijekom cijele 2006. godine
- Međunarodni kolokvij *Historijska realnost i ideologija politike. Projekti suradnje između balkanskih naroda od 19. do 22. listopada 2007. g* u Ateni (Grčka) u organizaciji Association International d’etudes du Sud-Est Européen s temom: “BiH između endogenih i egzogenih procesa nacionalne identifikacije”

Bibliografija radova

Monografije

1. *Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u Bosni i Hercegovini do zavođenja diktature*. Sarajevo, 1981, 351 str.
2. *Hrvatska seljačka stranka u Bosni i Hercegovini 1929.- 1941*. Sarajevo, 1991, 311 str.
3. *Mjesto i uloga HKD Napredak u kulturnom životu Hrvata Bosne i Hercegovine (1902.-1918.)* Sarajevo, 2002, 236 str.

Knjige u koautorstvu

1. *Hronologija radničkog pokreta BiH do 1941*. Sarajevo, 1971, 611 str.
2. *Narodni heroji Jugoslavije*. Beograd, 1975. Knj. I-II, 580+463 str.
3. *Fojnica kroz vijekove*. Fojnica, 1987, 534 str.
4. *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*. Sarajevo, 1994, 337 str.
5. M. Škoro, *Pozdravi iz Sarajeva*. Sarajevo, 2002, 285 str.
6. Dž. Babić, *Svjetlost Evrope u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 2004, 664 str.

Članci i rasprave

1. "HRSS prema BiH i orijentacija Hrvata BiH do 1923". *Prilozi*, 2/1966.
2. "Markov protokol i politika 'sporazuma' HRSS s osvrtom na BiH". *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, XVII/1966/1967; 1969.
3. "Aktivnost hrvatskih stranaka u BiH u izborima 1923". *Prilozi* 4/1968.
4. "Primjena Obznane na HRSS i posljedice po njene pristaše u BiH". *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 1971.
5. "Seljaštvo Hrvatske krajem XIX i početkom XX stoljeća i pogledi A. Radića na njegovu društvenu ulogu". *Prilozi* 9/1973.
6. "Djelatnost Kulturbunda i folksdojčera u Sarajevu u periodu okupacije do početka ustanka". *Sarajevo u revoluciji*, II/1977.
7. "Djelatnost hrvatskih građanskih stranaka u Banjoj Luci od 1918.-1929.", u: *Banjaluka u novijoj istoriji (1878.- 1945.)*, 1978.
8. "O socijalnoj strukturi HSS u BiH do 1929.". *Prilozi* 14/1978.
9. "Odnos klerikalnih krugova katoličkih prema komunističkom pokretu sredinom 30-tih godina sa posebnim osvrtom na BiH". *Zbornik IV i V-e konferencije za BiH u istorijskom razvitku revolucionarnog pokreta* (1980).
10. "Osnovne tendencije u odnosima HSS i KPJ sa osvrtom na pokušaj saradnje u BiH između dva rata". *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika* (dalje: GADAR), XXV/1985.
11. "Hrvatska seljačka zaštita i Hrvatska građanska garda – poluvojničke organizacije HSS". *Prilozi* 23/1987.
12. "Stvaranje i djelovanje muslimanskog ogranka HSS 1935-1941". *Prilozi* 24/1988.

13. "Hrvatski radnički savez – radničko sindikalna organizacija Hrvatskog narodnog pokreta na tlu BiH od 1935.- 1941.", *Prilozi* 24/1990.
14. "O osnutku i početku rada HKPD 'Napredak'", *Prilozi* 27/1991.
15. "Hrvatski zakladni dom – 'Napretkov' graditeljski prvijenac – od ideje do realizacije". *Prilozi historiji Sarajeva*. Sarajevo, 1997.
16. "Društvene i političke prilike u BiH od 1918. g. do pada komunizma". *Studia Vrhbosnensia* 9/1997.
17. "Kulturom i prosvjetom protiv sile i mraka. 'Napredak' u Sarajevu 1992.-1996.". *Hrvatski narodni godišnjak za 1997.*
18. "Svjedočenja i reminiscencije – Deseta obljetnica od obnove HKD 'Napredak' (1990.-2000.)". *Hrvatski narodni godišnjak*, Sarajevo, 2001.
19. "Historiografija u Bosni i Hercegovini od 1990. do 2003. Period između dva rata (1918.-1941.)". U: *Naučni skup – Historiografija u Bosni i Hercegovini od 1990. do 2003. godine*. Sarajevo, 2003, 23-32.
20. "'Napretkova' knjižnica u Sarajevu". U: *ČSP*, 36, br. 3, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2004, 1151-1160.
21. "Processus de maturation des peuples en Bosnie – Herzegovine depuis cents ans (communication entre religions et cultures)". – "Procesi sazrijevanja naroda u BiH u posljednjih 100 godina (odnosi-veze između religija i kultura)", u: *Bulletin*, AISEE- Bucarest, 2004, 109-117.
22. "Tekovine NOR-a (1941.-1945.) između tumačenja završenog procesa i trajnog trajanja povijesnog iskustva", str. 67-77, u knjizi: *Antifašistički NOR u Jugoslaviji i savremenost*. Beograd, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji, 1941-1945, 2004.
23. "Slučaj Pašage Mandžića: Paradigma težine traganja za povijesnom istinom", u: *60 godina od završetka Drugog svjetskog rata – kako se sjećati 1945. Zbornik radova*. Sarajevo: Institut za istoriju, 2006, 195-204.
24. "Sintagma 'Josip Broz Tito i Bosna i Hercegovina' u povijesti Bosne Noela Malcolma (ili 'Istine i obmane o J. B. T.')", u: *Tito i Bosna i Hercegovina – Regionalni naučni skup*. Zbornik radova. Sarajevo, 2006, 225-232.
25. "La guerra in Bosnia-Erzegovina", u: *Dayton dieci anni dopo: Guerra e pace nella ex Jugoslavia*. Atti del Convegno. Roma 21-23. novembra 2005. *Studii storici Carocci/113*, Roma Università 3, 2007, 88-92.
26. "Konceptije osnivača i lidera H(P-R)SS prema teritoriji i narodima Bosne i Hercegovine". *Prilozi* 36/2007, 119-133.

Prilozi

1. "U njihovim srcima ostaće zabilježeno dokle god budu živi". *Naši dani*. List studenata Sarajevskog univerziteta. God. VII, br.11-12. od 22. 10. 1959.
2. "Pitanja kriterija u istorijskom istraživanju". *Prilozi*, 1/1965.
3. "Aktuelna pitanja istorijske nauke u BiH". *Opredjeljenja* 12/1984.
4. *Prilog za «Istoriju Saveza komunista Bosne i Hercegovine»*. Sarajevo, 1990.
5. "Stavovi dr-a Mačeka i vodstva HSS prema statusu BiH do sporazuma 26. kolovoza 1939.", ANUBiH, naučna komunikacija, XXXV. Odjeljenje društvenih nauka (Okrugli sto "Problemi državnopravnog položaja i uređenja BiH 1878-1945". Sarajevo, 17. novembra 1993).
6. "Od 'Hrvatske narodne zajednice' do HSS. Artikuliranje političkog života (1)". *Stećak* 6, (lipanj) 1994.
7. "Politički život Hrvata BiH između dva rata (1918.-1941.) Razdoblje političke zrelosti". *Stećak* 7, (srpanj) 1994.
8. "Bosna i Hercegovina u projekcijama čelnika H(P-R)SS braće Radić i dr-a V. Mačeka". *Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost*. Sarajevo, 1994. Knj. II.
9. "Početni konviktorski naponi na zbrinjavanju 'Napretkovih' štićenika". *Stećak*, II/1995, br. 19.
10. "Pitomište 'Kralj Tomislav'- 'Napretkov' graditeljski poduhvat". *Stećak*, II/1995, br. 19.
11. "Kulturom od klasičnog preko nacionalnog do kosmopolitskog. «Napredak» u ratu 1992.-1995." *Bosna i Hercegovina i svijet*, Sarajevo, 1996.
12. "Od kalendara do godišnjaka". *Stećak*, II/1995. (studenj), br. 23.
13. "Zabave – oblik opće kulturno-društvene djelatnosti HKPD 'Napredak'". U: *Urbano biće BiH*. Sarajevo, Institut za istoriju-Međunarodni centar za mir, 1996.
14. "Kulturno djelovanje HKPD 'Napredak' u uvjetima opsade Sarajeva". *Zbornik radova "Hrvati BiH. Ciljevi i mogućnosti"*. Mostar, 1995.
15. "Mjesto i uloga mostarskih djelatnika na pokretanju HKD 'Napredak'". *Hercegovina*, 9/1997.
16. "Skica za portret predsjednika 'Napretka'". *Stećak*, V/1998, 24.

17. "Neki momenti iz političkog organiziranja Hrvata bosanske Posavine 1919.-1941.", *Okrugli sto "Bosanska Posavina dio cjelovite BiH"*, Sabor Bosanske Posavine u Sarajevu, Institut za istoriju u Sarajevu, 1997.
18. "Refleksije o nekim pitanjima bosanskohercegovačke povijesti u kontekstu recentne historiografije o BiH". *Zbornik radova Univerziteta u Tuzli*. Tuzla, 1999.
19. "O nekim aspektima pristupa i tumačenjima historiografske literature o BiH u periodu od 1980.-1998. (za period 1918-1941.)". *Prilozi* 29/2000.
20. *Doprinos akademika N. Filipovića i njegovog naučnog rada razvoju Instituta za istoriju u Sarajevu*. ANUBiH, knj. CXII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 32. Sarajevo, 2000.
21. "Društveno znanstveni portret akademika E. Redžića". *Prilozi* 29/2000.
22. "Položaj jezika narodov v Bosni in Hercegovini". *Primorski dnevnik*. Trst, 31. 12. 2000, str. 27.
23. "Josip Stadler. Život i djelo". *Stećak* VIII, (ožujak) 2001.
24. "Aspekti suvremenog položaja naroda BiH u kontekstu njihovih povijesnih kontinuiteta i diskontinuiteta". *Razprave i gradivo. Revija za narodnosna vprašanja*. Institut za narodnosna vprašanja. Ljubljana, 2001.
25. "Stotinu godina u službi čovjeka. Stoljetnica 'Napretka'", *Slobodna Dalmacija – Feljton* od 3. studenog do 10. studenog 2002.
26. *Povijest Bosne i Hercegovine između događanja 'dugog' i 'kratkog' trajanja – prolaznosti i konstante*. ANUBiH, Sarajevo, 2003.
27. "Historiografija u Bosni i Hercegovini od 1990. do 2003. g. – Period između dva rata (1918.-1941.)". U: *Naučni skup "Historiografija u BiH 1990.-2003. g."*, Sarajevo, 2003, str. 23-32.
28. "E' facile sapere, difficile capire". U: Stefanie Divertiti – Luce Leonea. *Il fantasma in Europa. La Bosnia del dopo Dayton tra decadenza e ipotesi di sviluppo. Il segno dei Gabrielli editori*, p. 39-54. 2005.
29. "Bosna i Hercegovina između bosanstva i antimuslimanstva". *Saznanja. Časopis za historiju* br. 1, Tuzla, 2005, str. 331-336.

Diskusije

1. Diskusija o knjizi dr. Rasima Hurema *Kriza NOP-a krajem 1941. i početkom 1942.g.* Sarajevo, 1972. *Prilozi* 11-12, 1975-1976.

Polemike

1. "Da li je 'logika indicija' primjenjiva u historiografiji?". *Pregled*, Sarajevo, 11-12/1969.
2. "Ko je bio Alojzije Stepinac?", Sarajevo, 1986, *Prilozi* 21/1986.
3. "Višeznačni memento". *Naši dani*, br. 993 od 11. 5. 1990.
4. "Pro et contra ili audiatur et altera pars". *Prilozi* 30/2001.
5. "Sine ira et studio – Zaista". *Bosna franciscana* 16, 2002.

Prikazi

1. "Historiographie Yougoslavie (1955-1965.)". Beograd, 1965. *Prilozi* 2/1966.
2. "Putovi revolucije br.7-8", 1966. *Prilozi* 3/1967.
3. Janković, Dragoslav, "Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917". Beograd, 1967. *Prilozi* 3,1968.
4. Kulundžić, Z., "Atentat na Stjepana Radića", Zagreb, 1967, *GDIBiH* 1966/1967.
5. Croce, Benedetto, "Theorie et l'histoire de l'historiographie". Paris,1968. *Prilozi* 7/1971.
6. Hadžirović, A., "Sindikalni pokret u BiH 1935.-1941", *Prilozi*/1972.
7. "Mnogovrsnost pravaca". *Oslobođenje*, br. 8774 od 4. 11. 1972.
8. Uz treće izdanje jedne knjige: Purivatra, A., "Nacionalni i politički razvitak Muslimana", Sarajevo, 1974, *ČSP*, III/1976.
9. Ib., "The Yougoslav Moslem Organisation in the Political Life of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovans". *Survey*, 1976.
10. "Sarajevo u revoluciji. Revolucionarni radnički pokret 1937-1941". Sarajevo, Istorijski arhiv, 1976. Tom I, 1977, *Pregled* LXVII, 1977.
11. "Istorija i suvremenost. Ideje i kontroverze". Zagreb, 1984, *Sveske Radio Sarajeva III program*, 48/1985.
12. Miličić, B., "Radnička klasa Sarajeva 1919-1941", Sarajevo, 1985. *GDAR-BiH*, XXXVIII/1987.
13. Besarović, R., "Iz kulturne prošlosti BiH (1878.-1918.)". Sarajevo, 1987. *Prilozi* 23/1988.

14. Sančević, M., "Od bosanskih šuma do Venecuele". München-Barcelona, 1982. *Stećak* I, (prosinac) 1994.
15. Vujanović, V., "Iz Talijinskog hrama (ratne sezone 1992.-1995.)", *Stećak* 22, 1995.
16. Goldstein Ivo, "Hrvatska povijest". Izdavač: Novi Liber, Zagreb, 2003, str. 519. Sarajevo, 2003, *Prilozi* br. 32.
17. "Historijski mitovi na Balkanu. Zbornik radova", izdavač: Institut za istoriju, Sarajevo, 2003. U: *ČSP* br. 2, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2004, str. 773-777.
18. Kemura Ibrahim, "Značaj i uloga 'Narodne uzdanice' u društvenom životu Bošnjaka (1923-1945)". Izdavači: Institut za istoriju i Bošnjački institut, Sarajevo, 2002. U: *ČSP*, br. 2, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2004, str. 799-801.
19. Marko Oršolić, "Zlodusima nasuprot. Religija i nacionalizam". Rijeka/Sarajevo: Adamič/Imic, 2006, 166, str. 257-258.

Ogledi i osvrti

1. "Savjetovanje jugoslavenskih istoričara o realizaciji studijskog projekta", Istorija radničkog pokreta i SKJ za period 1918.-1941. *Prilozi* 3/1967.
2. "Djelatnost saveza arhivskih radnika Jugoslavije u periodu između V i VI Kongresa", (Cetinje-Kotor, oktobar 1968). *Prilozi* 4/1968.
3. "Planovi, zadaci i realizacija izrade vodiča kroz fondove naših arhivskih ustanova". Savjetovanje u Subotici – maj 1969. *Prilozi* 5/1969.
4. "Stjepan Radić kao politički mislilac". *ČSP* IX, 1972.
5. "VI kongres istoričara Jugoslavije". Budva, oktobar 1973, *Prilozi* 9/1973.
6. "XVIII skupština Društva istoričara BiH". Bugojno, oktobar 1976. *GDI-BiH*, 1977-1979.
7. "Međunarodni skup povodom 100-e godišnjice ustanka u BiH 1875". ANUBiH. *Posebna izdanja*, knj. XXX. Odjeljenje društvenih nauka, tom III, 1977.
8. "XIX Skupština Društva istoričara BiH". *GDIBiH*, XXVII-XXX, 1977-1979.
9. "XXIV Skupština Društva istoričara BiH". *GDIBiH*, XXXIV, 1984.
10. "XXV Skupština Društva istoričara BiH". *GDIBiH*, XXXVI, 1985.

11. "In memoriam – Luka Đaković". *GDIBiH*, XXXVII, 1986.
12. "Ostajete li u Sarajevu". *Stećak*, (travanj) 1994, br. 4.
13. "Čovjek od kulture i nauke. Sjećanje na Ristu Besarovića". *Oslobođenje*, KUN, str. 2, 18. 11. 1998.
14. "Djelo za znanstvenu reviziju prošlosti. Podsjećanja. U povodu smrti prof. dr. Marka Šunjića". *Stećak*, V, (travanj) 1998, br. 52.
15. "In memoriam". *Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost*, VI, 1998.
16. "Risto Besarović (1921-1998)". *Bosanska vila - List za književnost, kulturu i društvena pitanja*. Sarajevo, 13, (oktobar-decembar) 1998.
17. "Risto Besarović (1921.-1998.) In memoriam" – *Almanah SPKD 'Prosvjeta'*, Sarajevo, 1998.
18. "Međunarodna konferencija o nacionalnim manjinama (Budimpešta 2000. g.)", *Prilozi* 30/2001.
19. "Josip Stadler. Život i djelo". *Prilozi* 30/2001.
20. "In memoriam – Ahmed Hadžirović (1935-2002.)", *Jutarnje novine*, svi-banj 2002.
21. "Processus de maturation des peuples en Bosnie-Herzégovine depuis cent ans (communication entre religions et cultures)". *La conférence "Processus historique et développement de la communication au service de la paix: Le cas du Sud-Est Européen des origines à nos jours"* – UNESCO, Paris, 1.-3. mars 2002. U: *Bulletin AIESEE*. Bucarest, 2004, str. 109-117.
22. "Feljton: Sto godina 'Napretka'". *Slobodna Dalmacija*. 3-10. 11. 2002.
23. "Tekovine NOR-a (1941.-1945.) između tumačenja završenog procesa i trajnog povijesnog iskustva. 'Antifašistički NOR' u Jugoslaviji i savremenost". *Zbornik saopštenja i diskusije sa istoimenog okruglog stola*. (Beograd, 26-28. novembra 2003), Beograd, 2004, str. 67-72.